

Självständigt arbete i krigsvetenskap, (PYO 360)

<i>Författare</i> Kadett Björn Carlzon	<i>Program</i> YOP 06-09
<i>Handledare</i> Didrik af Burén	
Gustav II Adolf Bakomliggande orsaker till omorganisationen av krigsmakten	

1	INLEDNING	1
1.1	BAKGRUND	1
1.2	SYFTE	1
1.3	BEGRÄNSNINGAR	2
1.4	MATERIAL OCH KÄLLKRITIK	2
1.5	METOD	3
1.6	DISPOSITION	3
1.7	DEFINITIONER	4
1.7.1	<i>Kaliber</i>	4
1.7.2	<i>Gustav II Adolf</i>	4
1.7.3	<i>Livonia</i>	4
2	AVHANDLING	5
2.1	UPPVÄXT OCH UTBILDNING	5
2.2	DET FÖRSTA BEFÄLET	7
2.3	KUNG OCH SLUTET AV KRIGET MOT DANMARK	8
2.4	KRIGET MOT RYSSLAND	8
2.5	KRIGET OM LIVONIA	9
2.6	KRIGET OM ÖSTRA PREUSSEN	9
2.7	REFORMERINGEN AV KRIGSMAKTEN	10
2.7.1	<i>Infanteriet</i>	11
2.7.2	<i>Kavalleriet</i>	12
2.7.3	<i>Artilleriet</i>	13
2.7.4	<i>Resultat</i>	13
3	ANALYS	14
3.1	INFLUENSER	14
3.1.1	<i>Johan Skytte</i>	14
3.1.2	<i>Moritz av Nassau</i>	14
3.2	ERFARENHET	15
3.2.1	<i>Kriget mot Danmark</i>	15
3.2.2	<i>Kriget mot Ryssland</i>	16
3.2.3	<i>Kriget mot Polen</i>	16
4	SLUTSATSER	17
4.1	INFLUENSER	17
4.1.1	<i>Johan Skyttes</i>	17
4.1.2	<i>Moritz av Nassau</i>	18
4.2	ERFARENHET	18
4.3	RESULTAT	19
5	SAMMANFATTNING	19
6	LITTERATUR OCH KÄLLFÖRTECKNING	21

1 INLEDNING

1.1 Bakgrund

Gustav II Adolf drev under sina år som Sveriges kung igenom stora förändringar inom den Svenska krigsmakten. På alla nivåer inom organisationen skede det utvecklingar, från den lägsta soldatens personliga utrustning upp till statsapparaten högst nivå där det bestämdes hur soldater skulle rekryteras och betalas. I en tidsera där det militära läget var i ett dödläge på grund av oförmågan att uppnå avgörande vinster på slagfältet och det faktum att det var i princip omöjligt att rekrytera och bibehålla en nationell armé så innebar de förändringar som den svenske kungen genomdrev att man bytte till ett nytt spår i det militära tänkandet.

Då den tidseran innehöll stor militärtaktisk och militärstrategisk utveckling så är den för mig som är militärhistoriskt intresserad en väldigt spännande epok. Att Gustav II Adolf var den Svenske kung som drev igenom de nya idéerna inom den krigsmakt som fortfarande existerar och som jag är en del av gör det bara mera intressant. Om man tittar på vad som faktiskt hände med den Svenska krigsmakten så kan man se att kungen för den tiden gjorde stora omställningar inom hela organisationen. De nya innovationerna och idéerna bröt mot det rådande militära tänket och sköt in den militära utvecklingen på ett nytt spår som man fortfarande i dag kan se delar av.

Om de nya tankarna och innovationerna finns det ganska många och uttömmande dokument om, vad det var som gjordes? hur det gjordes? osv. Jag har läst många böcker, brevsamlingar, dokument osv. som tydligt och på ett uttömmande sätt besvarar de frågorna, något som jag dock alltid har undrat över och som jag har sökt svar på är vad låg bakom förändringarna? Finns det några tydliga bakomliggande orsaker till att Gustav II Adolf gjorde så stora ingrepp i den Svenska krigsmaktens organisation, taktik och utrustning.

1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att jag skall efterforska, och redovisa de bakomliggande orsaker som kan ligga i grunden till svaret, varför Gustav II Adolf genomförde de stora förändringarna inom Sveriges krigsmakt. Författarens frågeställning inför arbetet på denna uppsatsen var som följande:

- Vad och vilka kan ha utgjort en bakomliggande kraft till att Gustav II Adolf genomförde så stora förändringar inom den Svenska krigsmakten?

1.3 Begränsningar

Denna uppsats är begränsad till att titta på de orsaker som kan ligga bakom de förändringar som genomfördes i krigsmakten innan Gustav II Adolf ingrepp på den protestantiska sidan i det Trettioåriga kriget. Detta eftersom de stora strukturella omorganisationerna gjordes alla innan Sverige ingrep i Tyskland. Det absolut flesta stora och betydande förändringarna på alla nivåer genomfördes innan 1630, vilket var då Sverige blandade sig i stridigheterna i nutidens Tyskland. Genom att välja bort de två sista åren av kungens liv undviks utläggningar om stridigheterna som pågick i Tyskland, då den svenska armén redan vid intåget i trettioåriga kriget var en i grunden förändrad armé.

Visserligen var det under det Trettioåriga kriget som den utveckling Gustav II Adolf hade genomfört fick störst effekt eftersom det var då den Svenska armén mötte betydligt större styrkor, som tidigare hade setts som "oslagbara". Men eftersom det varken är effekten av förändringarna eller förändringarna i sig själva som är intressanta har krigsåren 1630-1632 då Gustav Adolf och den Svenska armén var engagerade i trettioåriga kriget valts bort helt.

De förändringar som Gustav II Adolf genomförde inom den Svenska flottan ligger även de utanför denna uppsats då de förändringarna inte var av samma nytänkande kvalitet och innebar inte ett sådant stort avsteg från rådande doktrin så som de förändringar som genomfördes av armén. Problemet med flottans utveckling är också att materialet inte i lika stor grad omnämner dem av samma skäl, de var helt enkelt inte lika avgörande.

1.4 Material och källkritik

Materialet som ligger bakom denna uppsats är till stor del olika biografier av Gustav II Adolf. Flertalet av biografierna är livsbiografier som sträcker sig över den Svenske kungens hela liv, från barndom till död, vissa sträcker sig även lite längre fram. Det finns också ett par biografier som endast riktar in sig på Gustav II Adolfs krigarkungen, dessa böcker är väldigt detaljerade när det kommer till hans krig och den Svenska krigsmakten. Överlag så är alla källor fulla med information och uttömmande, samtliga kan i min mening ses som säkra källor då det är publikationer som har getts ut i bokform av kända författare och historiker. De delar av dessa biografier som är intressanta för uppsatsen, vilka behandlar Kungens liv fram till 1630, har jag läst igenom grundligt och samstämt de olika verken med varandra.

Vid några tillfällen har jag använt mig av internet för att få snabb information om vissa enkla saker som nämns i böckerna men inte förklaras tillräckligt. När internet har använts som källa är det Nationalencyklopedin som har stått för informationen. En källa som författaren anser vara en säker källa som är pålitlig.

1.5 Metod

Denna uppsats är skriven med den vetenskapliga metoden deskription när det gäller utformningen av uppsatsen. Anledningen till att välja metoden deskription är att den metoden passar bäst för hur uppsatsens upplägg var planerat. Först beskrivs de saker i Gustav II Adolfs liv som bedöms vara viktiga för att besvara frågeställningen. Slutligen avslutas uppsatsen med ett slutsats kapitel där jämförs den information och beskrivning som fanns tidigare i uppsatsen och därigenom besvaras den frågeställning som finns. Då den grundidén fanns från början föll det sig naturligt att det blev just deskription eftersom den metoden innebär att man gör en beskrivning. En annan möjlig vetenskaplig metod var teoribildnings metod. Den metoden innebär att man leder fakta till en hypotes som därefter leder till ytterligare en hypotes med hjälp av ny fakta, vilket i sig leder mot att besvara den uppställda frågeställningen. Teoribildningsmetoden kändes dock allt för komplicerad samt att den deskriptiva metoden mer passade in på upplägget av uppsatsen som redan fanns.

Då ämnet denna uppsats behandlar är något som hände för nästan fyrahundra år sedan så har litteratursökning fallit sig naturligt att använda som metodik under det här arbetet. Genom litteraturstudier har uppsatsen ett bra djup på den information som är sammanställd. På grund av antalet referenser och publikationer så styrks information av mer än bara en bok vilket känns säkert ur ett källkritiskt perspektiv. T.ex. är det så att en händelse nämns flyktigt i två av biografierna medans den i den tredje förklaras mer utförligt.

1.6 Disposition

Denna uppsats är uppbyggd på följande sätt:

- Först kommer inledningskapitlet.
- Sedan följer avhandlingens delen där Gustav II Adolfs uppväxt, erfarenheter och närmaste rådgivare presenteras. Avhandlingen består av de följande punkterna:
 - Kungens uppväxt och utbildning, vilka influenser påverkade honom som ung.
 - Kungens erfarenheter från de krig han deltog i innan intåget i trettioåriga kriget.
 - Svenska krigsmaktens reformation och resultat av reformationen.
- Sedan följer ett analyskapitel där författaren analyserar informationen som presenterades i avhandlingen.
- Efter analyskapitlet kommer slutsatserna.
- Slutligen kommer ett sammanfattningskapitel.

1.7 Definitioner

1.7.1 Kaliber

I denna uppsats används ordet kaliber i två bemärkelser. Först används det när man pratar om handeldvapen så som musköter och pistoler. Då stämmer den nutida innebörden överens med vad som avses i uppsatsen, d.v.s. diametern på projektilen som avlossas från vapnet.

Då kalibern nämns i samband med artilleri och kanoner har det en annan betydelse. Då det nämns att två kanoner har olika kaliber betydelse menas att kanonerna är i två olika viktklasser. Under den tidsepok som uppsatsen behandlar klassificerades kanonerna i viktklasser, vikten på projektilen som avlossades var det som bestämde vilken viktklass kanonen tillhörde. Dock så kan två kanoner som är i två olika viktklasser ha nästan identiska diameter på kanonkulan.

1.7.2 Gustav II Adolf

Gustav II Adolf omnämns i följande uppsats ibland som kungen, Gustav, Gustav Adolf eller den unge prinsen.

1.7.3 Livonia

Landområde som innefattade nuvarande södra Estland och norra Lettland.

2 AVHANDLING

2.1 Uppväxt och utbildning

Gustav II Adolf föddes den 20 december 1594 på Stockholms slott. Han var son till Hertting Karl, som senare skulle bli den Svenske kungen Karl IX och vars far var Gustav Vasa. Gustav var vid sin födsel långt ifrån kronans makt, varken han själv eller hans far var tronarvingar. Kung i Sverige på denna tid var Sigismund, son till Johan III och också han sonson till Gustav Vasa. Efter Sigismund stod i första led kungens egen son, därefter kom en av kungens yngre bröder.¹ Först tio år senare, efter att Sigismund blivit avsatt och Hertting Karl blivit kung, blev Gustav II Adolf tronarvinge genom den arvförening som rikstagen fastställde 1604 i Norrköping.²

Gustav fick så som det borde vara för en herttingsson en mycket gedigen utbildning under sin uppväxt. 1602 Blev Johan Schroderus ansvarig för Gustav II Adolfs utbildning och uppfostran.³

Johan Schroderus, han är mer känd som Johan Skytte vilket var hans namn efter 1604 när han adlades, hade själv blivit utbildad vid en rad tyska universitet. Han hade rest runt i Europa och bl.a. varit till England, Skottland och Spanien. Skyttes förebild, var framför allt den franska politikern och historikern Philippe de Commynes, vars synsätt var likartade med Machiavellies⁴.

Machiavellies åsikter var att en furste skall vara maktfullkomlig och hänsynslös men ändå skall han se till att vinna folkets stöd eftersom ingen kan härska utan folket. Han anser också att man skall vara flexibel, även på det moraliska planet då man kan tvingas ta till föraktliga medel, vilket medför att religionen endast skall ses som ett maktmedel.⁵ En annan av Skyttes stora förebilder var Justus Lipsius som var en holländsk filosof och historiker som förespråkade en religiös tolerans, men på samma gång en skoningslös hårdhet mot rörelse som hotade statens stabilitet.⁶

Johan Skytte var noga med att påpeka maktens betydelse, men betonade också att en god furste måste ha goda yrkeskunskaper. Den unge prinsen skulle undervisas i den sanna religionen, akademiska ämnen och ridderliga idrotter. I religionsundervisning skulle prinsen lära sig att makten hade han fått från gud och att religionen gjorde det lättare för honom att styra sina undersåtar.

De akademiska ämnena som skulle studeras var grammatik, retorik, matematik, astronomi, geografi och många mer. Politiken var det som kanske var viktigast inom de akademiska ämnena, bl.a. varnades prinsen för smickrare, ja sägare och den gemene mannen eftersom han var ostadig och benägen till förändring.

¹ Oredsson, Sverker (2007), *Gustav II Adolf*, Atlantis, Printing Malmö AB, Sid15

² Ibid, Sid 32

³ Ibid, Sid 35

⁴ Ibid, Sid 39

⁵ Nationalencyklopedin, *Niccolò Machiavelli*, www.NE.se (2009-03-22)

⁶ Oredsson, Sverker (2007) sid 40

Yrkesofficersprogrammet 2006-2009

När de kom till de ridderliga idrotterna ansågs det att en god furste skulle förena sina akademiska kunskaper med en skicklighet i framför allt ridning och hantering av olika vapen. Det var uppenbart för den unge prinsens föräldrar och lärare att han var en begåvad ung pojke och att han visade en förkärlek till att lära sig nya saker. Prinsen var lärvillig och studerade som sagt flitigt dock så visade det sig ganska tidigt att han var mer fascinerad i allt som hade med militär verksamhet att göra. Prinsen var duktig i de ridderliga sporterna, han var en utmärkt ryttare och skicklig på att hantera alla slags vapen.⁷

Prinsens militärutbildning startade som brukligt var på den tiden i unga år och bl.a. så deltog han redan som åttaåring i ett tornerspel till fots som hölls i augusti 1602.⁸ Skytte saknade den militära erfarenheten och därför närmade sig Gustav den militära utbildning främst på ett teoretiskt plan genom studier i matematik, optik och mekanik. Gustav studerade också militärhistoria och militära innovationer, allt från de tidiga fältherrarnas kampanjer och liv, så som Caesar och Alexander, fram till de nya fortifikationsverken, byggda på idéer av holländaren Simon Stevin, och de taktiska innovationerna som Moritz av Nassau genomfört i det Holländska frihetskriget. För att bygga på den teoretiska utbildningen fick den unge prinsen en två månaders snabbkurs av den svenske fältherren Jakob de la Gardie, som tidigare hade tjänstgjort ett par år under just den samme Moritz av Nassau som Gustav studerat.⁹ De la Gardie var just då kommenderad till Stockholm från de svenska arméerna i Livonia, vilket motsvarar dagens södra Estland och norra Lettland.¹⁰

Förutom den korta intensiva utbildningen den unge prinsen fick av Jacob de la Gardie fick Gustav ingen mer konkret militär utbildning. Något som dock var vanligt under hans uppväxtår var att utländska officerare och soldater kom till Sverige och bjöds in till hovet för att berätta om sina upplevelser och erfarenheter. 1609 blev det fred i det Holländska frihetskriget vilket resulterade i att många Europeiska soldater, och framför allt holländska soldater som stridit under Moritz av Nassau, nu var arbetslösa och sökte sig till Sverige för att erbjuda sina tjänster till Kung Karl i hans krig i Baltikum. Den svenske tronarvingen tillbringade mycket tid tillsammans med de krigsvana legosoldaterna som berättade om kriget och de nya krigsmetoderna Moritz av Nassau använde sig av.¹¹

⁷ Oredsson, Sverker (2007), Sid 40

⁸ Ahnlund, Nils (1932) *Gustav Adolf den Store*, Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Sid 30

⁹ Ahnlund, Nils (1973) sid 39

¹⁰ Roberts, Michael (1973) *Gustav Adolphus*, English Universities Press, Longman Singapore Publishers, sid 20

¹¹ Dupuy, Trevor (1969) *The military life of Gustavus Adolphus: father of modern warfare*, Frankling Wats Inc, Sid 7

2.2 Det första befälet

1611 invaderade den danske kungen Christian IV Sverige. Karl IX utsåg snabbt sin unge son till befälhavare för lokala skyddsstyrkor i Östra Götaland. Den unge prinsen blev antagligen inte utvald endast på sin merit som kungen son, Karl IX ansåg att han var den mest kompetente som var tillgänglig då de flesta erfarna Svenska fältherrar var upptagna i det Baltiska kriget mot Polen och Ryssland.

Den Danske kungen hade valt tillfället för invasion väl, då mycket av den svenska krigsmaktens numerär var på andra sidan Östersjön. Gustav hade således ett ganska begränsat antal soldater och framförallt så var de flesta oerfarna när det gällde krigsföring. Danskarna landsteg med starka styrkor vid Kalmar, de stormade staden och började genast belägra fästningen. Karl IX, som var dödligt sjuk, samlade de få arméstyrkor som fanns runt Stockholm och marscherade snabbt söderut mot Kalmar. Den unge prinsen hade under tiden rekryterat mer soldater i Östra Götaland och det var endast med dessa mäns hjälp som den Svenske Kungen kunde begränsa Danskarnas rörelser på landsbygden runt Kalmar.¹²

Gustav Adolf hade endast ett litet numerär av skyddsstyrkor tillgängliga i Östra Götaland men bestämde sig dock för att ta en mer offensiv roll i kriget. Prinsen samlade sina styrkor och lyckades oupptäckt ta sig över till Öland, som Danskarna hade ockuperat i samma operation som attacken på Kalmar. Eftersom Danskarna var totalt oförberedda på att Svenskar skulle kunna dyka up på Öland blev de danska styrkor som ockuperade ön i grunden besegrade och deras fäste i Borgholm stormades av Gustav Adolf och svenskarna.

Då Gustav Adolf lyckats föra tillbaks sina styrkor till fastlandet började han avancera söderut mot Skåne som på denna tid var Dansk. Då den svenske prinsen närmade sig gränsen skickade den danske befälhavaren för gränsfortet Christianopel bud till den Danske kungen och bad om fem hundra kavallerister som förstärkningar. Gustav Adolf gensköt budbäraren och lyckades komma över förfrågan.¹³

Prinsen bestämde sig genast för att utnyttja den överkomna informationen. Han förklädde sig själv och fem hundra svenska ryttare till danskar och avancerade mot fästningen på natten. De danska soldaterna som var del av garnisonen på fästningen trodde det var de eftersända förstärkningarna som kom och släppte ovetande om ryttarnas riktiga nationalitet in dem i staden. Svenskarna tog sig nästan hela vägen fram till fästningen innan deras bluff blev upptäckt, när bluffen väl blev upptäckt avancerade de snabbt till porten i och sprängde sin väg in i fästningen som snabbt föll.¹⁴

Kriget mot Danmark genomfördes med hänsynslöshet från båda sidor. Fientliga styrkor härjade över motståndarens landsbygd och stora delar av Götalands orter drabbades hårt av Danskarnas räder. Gustav Adolf var inget undantag och då han lämnade Christianopel var staden och fästningen en rykande ruin. Den Svenske prinsen tog åt sig av den hårda skövling som drabbade Sverige och han lär vid senare tillfällen uttryckt sig över saken med orden; "Ingenstädes äro vi svagare än inom våra egna gränser" och "Geten gnager där hon är bunden".¹⁵

¹² Dupuy, Trevor (1969), Sid 2

¹³ Ibid, sid 5

¹⁴ Ibid, sid 5

¹⁵ Ahnlund, Nils (1932) sid 46

2.3 Kung och slutet av kriget mot Danmark

Den 31 oktober 1611 dog Gustav Adolfs far Karl IX. Vissa problem uppstod med tronföljden eftersom Gustav Adolf endast var sexton år gammal. Rikstagen såg dock den unge prinsen som en mogen man och åtta dagar efter sin sjuttonde födelsedag blev han kung över Sverige.¹⁶

Kriget som Danmark hade startat 1611 pågick fortfarande när Gustav blev kung, men för svenskarna gick det dåligt. De nyrekryterade svenska trupperna kunde inte matcha den danske kungens krigserfarna legoknektar. Skärmlystringar och plundringståg var vanliga och brutalt genomförda. Danskarna inriktade sig på Svenska befästningar och intog bl.a. Kalmar och Älvsborgs fästning. Kriget innehöll väldigt få slag men skulle bli ihågkommet långt framöver pga. de grymma skövlingarna som båda sidor gjort sig skyldiga till. Kriget gick som nämnd väldigt dåligt för Sverige, två av landets största fästningar hade fallit och då Svenska trupper mötte Danska legosoldater fick de oftast pga. sin dåliga träning och ledning finna sig besegrade.¹⁷

Då Kristian IV framför allt, vilket var normen på kontinenten, använde sig av legoknektar var kriget för Danmark fruktansvärt dyrt och trots att man hade övertaget slöt man fred med Svenskarna då man helt enkelt inte hade råd att fortsätta kriga. Fredsvillkoren var hårda för Sverige men Gustav Adolf gick med på villkoren då han till varje pris ville slutföra kriget mot Danmark och vända sina ansträngningar mot det pågående kriget i öst mot Ryssland.¹⁸

Kriget mot Danmark och framför allt den hisnande lösen på en miljon riksdaler som Danskarna krävde i fredsvillkoren för återlämnandet av Älvsborgsfästning med omkringliggande land drev den Svenska ekonomin i botten. Statskassan var i princip tom, endast genom en extra insatt skatt och lån från kungamoderna, ädlingar och ett stort lån på hundrafemtiotusen riksdaler från Holland kunde Sverige betala den fastställda lösensumman och få tillbaka Älvsborgsfästning.¹⁹

2.4 Kriget mot Ryssland

När kriget mot Danmark var över vände Gustav Adolf sin blick österut. Sverige hade krigat på andra sidan Östersjön sedan 1600, både mot Polen och Ryssland. 1614 seglade Gustav Adolf till Finland och tog befälet över de trupper som var avdelade för Kriget mot Ryssland, hans ställföreträdare var Jacob de la Gardie. Ingen av de båda sidorna lyckades speciellt väl under kriget och Gustav Adolf insåg att det Ryska landet var fattigt och ogästvänligt, knappt värt att slåss för. Han hade också problem med underhållet av armén, dessutom plågades svenskarna av sjukdomar. 1615 skrevs en fredsöverkommelse på. Sverige var det, mycket tack vare att Polen pressade Ryssland hårt i deras krig, som fick mest ut av föredraget, man fick stora landområden runt Finska viken och en stor summa guld.²⁰

¹⁶ Roberts, Michael (1973) Sid 33

¹⁷ Ibid, sid 34

¹⁸ Ibid, sid 36

¹⁹ Oredsson, Sverker (2007), Sid 64

²⁰ Ibid, sid 68

Det var under detta fälttåg som den strikta disciplin som skulle känneteckna den svenska armen infördes av kungen. Ingen plundring av landet eller aggression på civilbefolkningen tilläts, övertramp straffades med döden. Armén fick all sin mat genom att köpa den från lokala bönder. Den disciplin som införlivades i armen var vid denna tidpunkt ett nytt koncept, på det kontinentala Europa skapade de flesta arméer ett spår av våld, mord och plundring efter sig, även i sitt eget land!²¹

2.5 Kriget om Livonia

När kriget mot Ryssland var över vände Gustav Adolf blicken mot Polen. 1617, samma år som fred slöts med Ryssland, tågade en svensk trupp ledd av Gustav Adolf in i polsk ägda Livonia. Vid tidpunkten för den svenska invasionen var stora delar av den polska krigsmakten involverade i stridigheter med Ryssland och det Osmanska riket. Kriget mot Sverige ansågs också som en mindre gränskonflikt av Polen, jämfört med de betydligt större krigen mot Ryssland och Osmanska riket, var det inte lika betydande och adelns stöd till kriget var lågt. Att Polen var tvungen att splittra sina styrkor gjorde att Gustav Adolf under fälttågen i Livonia var numerärt överlägsen.²²

Gustav Adolf erövrade snabbt de hamnar som fanns längst östersjökusten och belägrade Riga. Trots att den svenska hären var numerärt överlägsen hade Gustav Adolf svårt att nå ett avgörande mot de Polska styrkorna. Polackerna undvek större slag och använde sig av snabba förflytningar och attacker för att krossa isolerade svenska posteringar och enheter. Speciellt det Polska kavalleriet var svårbemästrat för Gustav Adolf som fick se sitt eget kavalleri gå på gång besekrat av deras Polska motsvarigheter, som till skillnad från resten av Europas kavallerienheter fortfarande använde sig av lansar, sablar och den offensiva kavallerichoken.²³

Våren 1618 slöts ett vapenstillestånd mellan Sverige och Polen som skulle stå sig fram till 1621. Våren 1621 seglade Gustav Adolf och hans armé från Sverige med Pernu i Livonia som mål, där anslöt sig ytterligare regementen som kom från Estland. Åter igen var Svenskarna numerärt överlägsna eftersom polackerna hade kraftsamlat sina styrkor mot turkarna i söder. Svenskarna var framgångsrika i sin krigsföring och i början av 1626 efter ytterligare ett vapenstillestånd och stridigheter var stora delar av Livonia, inkluderat Riga, som var Livonias huvudstad, under Svensk kontroll.²⁴

2.6 Kriget om Östra Preussen

Sommaren 1626 invaderade Gustav Adolf det polskägda Östra Preussen. Den svenske kungen kontrollerade redan alla polska östersjöhamnarna i Baltikum och genom att han nu flyttade kriget till Preussen och började ockupera östersjökusten hotades den polska handeln med vete, en handel som Polen var beroende ekonomiskt av. Det var ett ekonomiskt hot som måste prioriteras inom det polska riket.²⁵

²¹ Dupuy, Trevor (1969), sid 18

²² Ibid, Sid 21

²³ Ibid, Sid 21

²⁴ Oredsson, Sverker (2007), Sid 91

²⁵ Dupuy, Trevor (1969), Sid 32

Sigismund, som var Polens kung, avancerade mot svenskarna med en stor armé och vid slottet Gniew drabbade de två arméerna samman. Gustav Adolf och den svenska armén vann en stor seger över polackerna som tvingades retirera. Under detta slag vid Gniew kunde det svenska infanteriet slå tillbaks upprepade kavalleriattacker av det dittills obesegrade polska kavalleriet som under kampanjen i Livonia hade utgjort en svår motståndare.²⁶

Efter slaget vid Gniew började den polska adeln inse att kriget mot Sverige inte endast var en gränskonflikt längst Östersjön utan ett krig om Polens överlevnad som stormakt, utan Östersjöhamnar skulle landet kollapsa ekonomiskt. Sigismund fick nu ett fullständigt stöd från adeln och han utsåg Alexander Koniecpolski till ansvarig för försvaret av Preussen. Alexander Koniecpolski var en av Polens bästa härförare, han hade utmärkt sig i kriget mot turkarna som en utomordentlig strateg, taktiker och kavalleriledare. Koniecpolski skulle komma att vara Gustav Adolfs huvudmotståndare under de resterande åren av krig i Polen och han var den bästa och mest kunniga motståndare Gustav Adolf skulle möta på slagfältet.²⁷

Våren 1627 påbörjade Koniecpolski en rad offensiver mot de svenska styrkorna i Preussen. Gustav Adolf, som befann sig i Sverige då polackerna gick till offensiven, seglade genast tillbaks till Preussen med sex tusen man, vilket gjorde att det nu fanns runt trettiofemtusen svenska krigsmän i Polen, den största armé Sverige någonsin haft på andra sidan Östersjön.²⁸

Kriget fortsatte med oförminskad styrka, svenskarna sökte ett avgörande men Koniecpolski undvek alla större drabbningar. Båda parterna började dock att under 1628 söka sig mot ett fredsavtal, Polen eftersom landet var hårt pressat och Sverige eftersom Gustav Adolf började vända blicken mot Tyskland och det trettioåriga kriget. Stridigheterna fortsatte dock under förhandlingarna och i början på 1629 besegrade svenska trupper en polsk arméavdelning vid Grozno. Det som var specifikt vid detta slaget var att det svenska kavalleriet var överlägset det polska och enkelt besegrade den motståndare som under kriget i Livonia hade varit så mycket starkare än de själva.²⁹

I slutet av 1629 kunde de två parterna komma överens och ett sexårigt fredsavtal skrevs under.³⁰

2.7 Reformeringen av krigsmakten

När Gustav II Adolf tog över kungamakten efter sin döde far var den svenska armén underbemannad, dåligt organiserad, deras utrustning var bristfällig och officerarna var dåliga och oprofessionella, de saknade utbildning, erfarenhet och viljan.³¹ Sverige var på den här tiden ett relativt fattigt land, man hade stora tillgångar i råvaror men skatte och handelsinkomster var låga. Ute i Europa var det vanligt att stora delar av ett lands armé bestod av legosoldater, något som Sverige hade svårt att betala för.³²

²⁶ Dupuy, Trevor (1969), Sid 32

²⁷ Ibid, Sid 33

²⁸ Ibid, Sid 34

²⁹ Oredsson, Sverker (2007), Sid 164

³⁰ Ibid, Sid 166

³¹ Haythornthwaite, Philip J (1991) *Invincible Generals*, firebird Books Ltd, Sid 15

³² Dupuy, Trevor (1969), Sid 55

Sverige hade dock ända sedan Gustav Vasa haft en nationellt stående arme som förutom rekryteringen av kavalleriet byggts upp på värnplikt. Förutom den stående armen så hade Sverige också som enda land i Europa en milis som samtliga landägare skulle tjänstgöra i.³³

Att ha en stående nationell arme var inte lika dyrt som att hyra in legoknektar men kostnaderna var ändå höga. Den svenske kungen löste det genom att förutom den årliga lönen och de kläder den vanlige soldaten fick, så blev han tilldelad en plats på en gård ägd av en bonde. Soldaten bodde på sin tilldelade bondgård när han inte låg ute i fält och fick där arbeta för sitt uppehälle. Bonden som ägde gården betalade soldaten men fick samtidigt dra av samma kostnad från sin skatt. Genom att soldaterna bands till landet och att stora delar av det svenska folket samlevde och understödde soldaterna i krigsmakten fick man en mer nationell arme, där soldaterna var en respekterad del av samhället.³⁴

Vid Gustav II Adolfs trontillträde var den accepterade stridsdoktrinen baserad på Schweiziska och Spanska idéer som byggde på stora kompakta enheter som bestod av flera tusen soldater. Den svenske kungens förändringar inom det administrativa, taktiska, organisatoriska och tekniska skräen ledde till en mer rörlig, manöverbar och aggressivare arme.³⁵

2.7.1 Infanteriet

Infanteriets standardformation var vid Gustav II Adolfs trontillträde den spanska formationen känd som *tercios*. Formationen innebar att flera tusen infanterister packades tätt tillsammans i en stor fyrkant, lika djup som den var bred. Det fanns två olika infanterister på den här tiden, pikerare och musketörer. Som det låter var den ene beväpnad med en lång pik och den andre med en musköt. Sådana stora formationer var svåra att besegra då de långa pikarna var effektiva i försvar mot kavalleriet och själva storleken av formationen gjorde den svår att nedkämpa eftersom den hade sådan vikt i sig själv.³⁶ Den svenske kungen frångick helt den spanska *tercios* och delade upp sitt infanteri i mindre enheter kända som skvadroner som bara innehöll runt fyra hundra man, blandat både pikenare och musketörer. Genom att enheterna gjordes mindre och drogs ut på en bredare formering så fick man fler soldater som direkt kunde verka mot fienden. I de stora *tercios* kom de som befann sig i mitten av den stora fyrkanten väldigt sällan i direkt kontakt med fienden.³⁷ Tre till fyra skvadroner ingick i en brigad som kunde formeras på många olika sätt då skvadronerna var små och i sig själva uppdelade i mindre plutoner. Kombinationen av flexibilitet, antalet soldater som faktiskt kunde verka mot fienden och det aggressiva användandet av infanteriet det ledde till visade sig klart bättre än den samtida *tercios*-formationen.³⁸

I den nya organisationen fick de svenska pikenarna en mer offensiv roll. Deras rustningar togs bort och pikarna förkortades, två förändringar som ökade deras rörlighet betydligt. Pikenarens roll hade tidigare varit defensiv, deras huvuduppgift hade varit att försvara musketörerna när de laddade om sina muskötter.³⁹

³³ Dupuy, Trevor (1969) sid 55

³⁴ Haythornthwaite, Philip J (1991) Sid 17

³⁵ Dupuy, Trevor (1969) sid 57

³⁶ Haythornthwaite, Philip J (1991) Sid 10

³⁷ Ibid, sid 18

³⁸ Ibid, sid 20

³⁹ Dupuy, Trevor (1969), sid 38

Genom att de hade en ökad flexibilitet som ett resultat av minskade numerär och en ökad manöverbarhet genom sin lätta utrustning kunde de svenska pikenarna användas mer aggressivt. Istället för att hålla sina positioner i försvar av musketörerna stormade de svenska pikerarna ofta fram som en uppföljning på en musköt salva och skyddade de musketörer som laddade om på ett offensivt sätt.⁴⁰

Flera tekniska innovationer som införlivades i den svenska armen av kungen ledde till att de svenska musketörernas effekt ökades. Dels så gjordes musköterna lättare och tillverkningen gjordes på ett mer noggrant sätt för att ge bättre och mer precisa vapen. Gustav Adolf bytte också ut den musköt typ som var standard i armen på den tiden till en nyare modell som var lättare men ändå mer pålitlig än tidigare modell. En sammansatt patron där kulan och krutet låg färdigpackat i en papperstub infördes också då man ville minska tiden det tog att ladda en musköt.⁴¹

I strid använde sig musketörerna av en avfyrningsteknik som innebar att det främsta ledet sköt för att sedan ställa sig längst bak i sin skvadron för att ladda om, det andra ledet klev då fram och tog det första ledets plats för att sedan upprepa rörelsen vid nästa avfyrning. Då man lyckades få ner laddningstiden kunde svenskarna skjuta med två led av musketörerna samtidigt och ändå alltid ha eldberedda musketörer.⁴²

2.7.2 Kavalleriet

Kavalleriet inom de europeiska arméerna använde under den här tiden elden från deras pistoler och musköter som det primära verkanssättet. Ofta genomfördes en manöver som kallades *caracole*, vilket innebar att kavalleriet avancerar på flertalet kolonner mot fienden. Den främre linjen använder sina pistoler och svänger sedan undan för att placera sig längst bak i kolonnerna, samma rörelse upprepas av resten av kavalleristerna tills det att det första ledet är på plats igen då manövern upprepas.⁴³

Gustav II Adolf förbjöd denna manöver inom den svenska armen och ställde upp kavalleriet på led istället för kolonner.⁴⁴ Det svenska kavalleriet omorganiserades totalt och delades upp i ett antal kyriasär och dragonregementen. Kyriasärerna var beväpnade med två pistoler och en sabel, deras uppgift var att galopperande storma fiendens linjer. En pistol avfyrades av de två första leden precis innan kontakt för att skapa förvirring hos fienden, sedan använde man sabeln för att besegra fienden. Dragonerna var utrustade med en förkortad musköt som de kunde avfyra från sadeln, de kunde även sitta av och användas som infanteri, något som den svenske kungen undvek.⁴⁵

Samtidigt som kavalleriets uppgifter ändrades från den ineffektiva *caracole* taktiken till en mer aggressiv roll, där stormning och blankvapen var fokus, gjordes också enheterna inom kavalleriet mindre rent antalsmässigt, vilket gjorde att man fick en ökad manöverbarhet och flexibilitet. Förlusten av slagkraft som uppstod då enheterna gjordes mindre uppvägdes då kavalleriet blev mer aggressivt och rent taktiskt användes mer offensivt.

⁴⁰ Dupuy, Trevor (1969) sid 59

⁴¹ Ibid, Sid 60

⁴² Haythornthwaite, Philip J (1991) Sid 19

⁴³ Dupuy, Trevor (1969) sid 61

⁴⁴ Haythornthwaite, Philip J (1991), Sid 20

⁴⁵ Dupuy, Trevor (1969) sid 62

Då enheterna var mindre kunde de enklare användas mot punkter i fiendens linje som var disorganiserade eller sönderslagna av det svenska artilleriet eller infanteriet. En kavallerichock genomförd av det väldisciplinerade svenska kavalleriet fick ofta en förödande effekt på fienden.⁴⁶

2.7.3 Artilleriet

Vid maktskiftet 1611 fanns det i den svenska artilleriarsenalen sexton olika typer av kanoner, alla med varierande kaliber. Kungen skar ner på antalet kanontyper till endast tre olika modeller med tre fastställda kalibrer. Samtidigt som antalet typer av kanoner minskades började ansträngningar man lagt på att ta fram ett nytt bättre kanonkrut ge resultat, de nya kanontyperna blev därför lättare eftersom tjockleken och längden på kanonröret kunde minskas utan att träffsäkerheten eller verkansavståndet påverkades.⁴⁷

Gustav II Adolf tillförde senare en till kanontyp, den blev känd som regementes kanon. Det var en lätt kanon som vägde runt tvåhundrafemtio till trehundra kilo och kundes dra av endast en häst eller två-tre man. Regementes kanoner kom med färdiga patroner, där krut och kanonkulla var packade tillsammans, och kunde därför avfyra fortare än en dåtida musköt, samtidigt som den var så pass lätt att den kunde följa med i en framryckning. Varje infanteriregemente tilldelades två stycken kanoner och senare kom även varje kavalleriskvadron tilldelas en. Då dessa lätta kanoner följde med de enskilda infanteri- och kavalleri- formationerna i deras förflyttningar fick svenskarna en kraftig ökning av direkt eldkraft på låg formations nivå.⁴⁸

I de flesta arméerna vid den här tiden var artilleriet en mycket specialiserad styrka som ofta betjänades av civilister. Gustav upprättade artilleriet som den tredje pelaren inom armén och gav den samma status som infanteriet och kavalleriet. Svenska soldater rekryterades och tränades på de olika kanontyperna, träning av träffsäkerhet och drill i laddning genomfördes regelbundet och ledde till att det svenska artilleriet blev slagkraftigare än jämntida motståndare.⁴⁹

2.7.4 Resultat

Alla de innovationer som infördes i den svenska krigsmakten under Gustav II Adolf ledde till att den Svenska Armén blev distinkt annorlunda än dåtida arméer i andra nationers tjänst. Svenskarna hade bra och ny utrustning, de var väl försörjda från hemlandet, moralen var god, en hög disciplinnivå hölls, de tränade ständigt och deras linjära formationer var flexibla och betydligt rörligare än eventuella motståndare. Armén var tränad till att uppträda samordnat där de tre vapenslagen; infanteri, kavalleri och artilleri understödde och utnyttjade varandra till fullo. Det var första gången efter krutets uppfinnande som eldkraften kombinerades med den offensiva chocken, aldrig tidigare hade de olika vapengrenarna agerat så samspelt.⁵⁰

⁴⁶ Haythornthwaite, Philip J (1991) Sid 20

⁴⁷ Haythornthwaite, Philip J (1991) Sid 21

⁴⁸ Haythornthwaite, Philip J (1991) Sid 22

⁴⁹ Dupuy, Trevor (1969) sid 64

⁵⁰ Ibid, sid 66

3 ANALYS

3.1 Influenser

3.1.1 Johan Skytte

Gustav Adolf spenderade mycket tid tillsammans med Johan skytte under sina ungdomsår. Då han var den unge prinsens huvudlärare och ansvarig för hans utbildning är chansen att Johan Skyttes filosofi, som i förlängningen var Machiavellis, hade stor påverkan på Gustav Adolf. Att en huvudlärares tänkande sprider sig i en elevs undervisning är något som är mer än säkerhet än en osäkerhet. Att föreställa sig att Gustav Adolf blev påverkad av Skyttes förebilder Machiavelli och Lipus är inte svårt.

Tittar man på de strategiska förändringarna som skedde inom rekrytering, underhåll och avlöning av den Svenska krigsmakten finns det där tecken på den filosofin som Johan Skytte representerande. Den ekonomiska faktorn i den omorganisation som gjordes går ej att förbise då Sveriges hade så pass dålig ekonomi.

Men ser man till den nya Svenska nationella armén som skapades finns det tecken på den Machiavelliska läran då den nya armén stöddes av folket och de svenska soldaterna fick folkets respekt. En av Machiavellis hörnpelare var att fursten över ett land måste vinna folkets gillande för att kunna styra över sitt rike. Genom att han skapade en krigsmakt som den gemene mannen kunde identifiera sig med och respektera knöt Gustav Adolf ihop den svenska krigsmakten med folket. Den gemenskap som skapades kan bara ha gynnat Gustav Adolf som enväldshärskare då det Svenska folket måste ha känt sig stolta över de vinsterna ”deras” soldater och i förlängningen deras kung vann på andra sidan Östersjön.

Den strikta disciplinen som infördes under kriget i Ryssland var strikt och hård, inga övertramp tilläts och de som bröt mot den straffades hårt. Enligt Machiavelli var en härskare maktfullkomlig och hänsynslös, två saker som tydligt syns i den Svenska disciplinen. Samtidigt som disciplinen var hård infördes dock en religions frihet som består ända fram till nutiden, en förändring som man kan koppla till den filosofi som Lipus förordade.

Den militära utbildningen som Gustav Adolf fick av Johan Skytte var framförallt teoretisk, ämnen såsom matematik, optik och mekanik studerades. Att den unge prinsen redan i sina tidigaste utbildningsår fick ta till sig ämnen som hade en stark koppling till den tekniska krigsföringen kan ha lagt grunden i hans sinne till den tekniska omorganisering som den Svenska krigsmakten fick uppleva under Gustav Adolfs styre.

3.1.2 Moritz av Nassau

Moritz av Nassau, Prins av Orange, var den man som ledde det Holländska frihetskriget mot Spanien. Han vann aldrig någon avgörande strid men de reformer han genomdrev var stora. Reformerna byggde på gamla Romerska lärodomar och innebar att Moritz ökade antalet enheter i sin arme men minskade deras respektive numerära styrka.⁵¹

⁵¹ Dupuy, Trevor (1969) sid 14

De nya enheterna var mer flexibla och tillät att flera soldater kom i direkt kontakt med fienden än vad som var möjligt med de tidigare tercios formationen. Moritz reformer påverkade framför allt träningen och administrationen, de fick inte lika stor effekt på det praktiska planet.⁵²

Gustav Adolf fick under Johan Skyttes studerade de taktiska innovationerna som Moritz hade genomfört under det Holländska frihetskriget. De reformer Gustav Adolf senare i sitt liv genomförde bär slående likheter med de som Moritz gjort tidigare. Framför allt så kan man se en likhet i det system med mindre och flexibla enheter som Gustav Adolf senare genomdrev. Den minskning av antalet soldater är en kopiering av Moritz idéer men samtidigt kan man se en utveckling av reformerna då Gustav Adolf tog dem steget längre och gjorde enheterna ännu mindre.

Vid det Svenska hovet fanns under Gustav Adolfs uppväxt skaror av legoknektar som stridit i det Holländska frihetskriget och framför allt under Moritz av Nassau. Att få förstahands information från soldater som fanns på plats bör ha påverkat den unge prinsen ganska kraftigt. Att få höra historier om kriget och de innovationer som Moritz genomfört påverkade antagligen den unge prinsen rejält och fick honom att beundra de reformer som hade inneburit ett övertag för Holländarna.

Tittar man på Jakob de la Gardie, som var den enda härförare Gustav Adolf fick militär undervisning från, så ser man att han hade själv studerat under Prinsen av Orange. Att den enda militära läraren som den unge prinsen hade var en av Moritz lärjungar kan endast ha spätt på den beundran Gustav Adolf redan hade och samtidigt förvägra honom andra tankebanor om krigsföring. Då De la Gardie kom att vara en av Gustav Adolfs fältmarshalkar och en av de män han i sin framtida krigsföring skulle lita mest på kan man utskilja det förtroende som den unge prinsen fick för den Svenska generalen.

3.2 Erfarenhet

3.2.1 Kriget mot Danmark

När kriget mot Danmark bröt ut 1611 skickades Gustav Adolf till Östra Götaland och utsågs till befälhavare för de lokala skyddsstyrkorna där. Ett av de stora problemen som mötte honom var det faktum att han hade få soldater till sitt förfogade och de få han hade var oerfarna, dåligt utrustade och var bristfälligt utbildning. Redan under sitt första befäl ställs alltså Gustav Adolf mot ett av den Svenska krigsmaktens största hinder. Att den unge prinsen lyckas lösa problemen som möter honom visar att han redan under sitt första befäl lyckades tackla och förstå de problem som krigsmakten hade.

De svenska soldaterna blev gång på gång besegrade av de legosoldater som Danskarna begagnade sig av. Framför allt berodde de svenska förlusterna på den dåliga nivån på deras träning, utrustning och ledarskap. Gustav Adolf var själv med och ledde mycket av stridigheterna i kriget och att se sig besegrad eftersom sina soldater var sämre utbildade och utrustade än motståndarna måste ha varit svårt. En eld bakom de förändringar han skulle genomföra kan ha börjat brinna redan under hans första befäl, att finna sig besegrad gång på gång kan ha byggt den övertygelse för reform som Gustav Adolf besatt.

⁵² Ibid, sid 14

Kriget mot Danmark var ett brutalt krig, civil befolkningen i både dansk ägda Skåne och Svensk ägda Götaland drabbades hårt. Den svåra skövlingen av den svenska landsbygden drabbade Gustav Adolf svårt, han insåg att krig på Svensk mark var kostsamt. De stora ekonomiska problem som drabbade Sverige pga. av skövlingen måste varit ett stort problem när mer soldater skulle rekryteras. Krigets hemskheter som möte Gustav Adolf under kriget mot Danmark kan ses som en grund för den disciplin och strategi han senare skulle genomdriva. Då han sett det egna landets skövling kan man anta att han ville undvika det och då hans krigsstrategi i framtiden kom att bygga på krigsföring på andra sidan Östersjön får man se skövlingen av Sverige i kriget mot Danmark som en bidragande orsak. De problem som uppstod vid förnyad rekrytering och underhåll kan också ha bidragit till den disciplin som infördes i krigsmakten och det köpandet av underhåll som armén började använda sig av istället för plundring.

3.2.2 Kriget mot Ryssland

Kriget mot Ryssland var över bara på ett år då landet kriget fördes över var fattigt och kargt. Gustav Adolf hade problem med underhållet av sina soldater och sjukdomar härjade den svenska hären. Dessa problem skapade förmodligen en förståelse för vikten av underhåll hos Gustav Adolf, och gav honom en tydlig bild av hur svårt en armé drabbades utan det.

Under stridigheterna i Ryssland införlivades en ny disciplinnivå som tidigare inte funnits i den svenska krigsmakten. Disciplinregler hade självklart funnits tidigare men med Gustav Adolf kom en ny nivå, soldater förbjöds t.ex. att plundra, något som tidigare varit normen inom krigsmakten samt att armén nu började köpa och betala för sig över det underhåll man behövde.

Att disciplinen i armén blev så pass strikt under kampanjen i Ryssland kan ses som ett tecken på att den Machiavelliska läran som Gustav Adolf hade fått inpräntad i sig sedan barnsben nu även överfördes till armén. De stora skövlingar som drabbade Sverige under kriget mot Danmark är också något som måste ha legat till grund för införandet av den nya disciplinnivån. Gustav Adolf hade sett hur hårt ett land drabbades när en fientlig armé drog fram över landsbygden skövlandes och brännandes. Man får anta att Kungen knappast kände någon medkänsla med det folk som drabbades men ur en ekonomisk synpunkt var det bra att inte skövla landet. Var det så att du väl hade bränt och skövlat ett område helt så kunde du inte fortsätta att underhålla din armé från samma ställe i flera år framöver, en insikt som förmodligen drabbade Gustav Adolf under kampanjen i Ryssland. Den Svenske kungen införde istället ett system där armén köpte det underhåll man behövde av lokala bönder. Gustav Adolfs nya systemet tillät att den Svenska armén kunde försörja sig på samma område flera år i rad då infrastrukturen bevarades.

3.2.3 Kriget mot Polen

Kriget mot Polen var både långt och kostsamt för Sverige. Trots att Gustav Adolf under stora delar av kampanjerna i Livona och Preussen var numerärt överlägsen hade han ofta svårt att nå ett avgörande. De polska härförarna som oftast fann sig utnumrerade undvek avgörande slag och plågade den svenska armén med en mobil gerillakrigsföring som träffade där svenskarna var svaga. Den rörlighet och flexibilitet som Polackerna använde sig av påverkade antagligen Gustav Adolf starkt och antagligen fick det honom att mer och mer försöka uppnå mobilitet i sin krigsföring.

Speciellt det polska kavalleriet var en svår motståndare som var sina svenska motsvarigheter vida överlägsna. De polska kavalleristerna hade inte fallit in i samma mönster som resten av Europa som använde sig av den ineffektiva caracole taktiken. Polackerna hade istället behållit lansen och sabeln som deras primära vapen. Deras uppgift var att använda den offensiva kavallerichoken och med sina närstridsvapen besegra fienden, en taktik som Gustav Adolf och svenskarna skulle börja använda sig av mer och mer under kriget.

Gustav Adolf skiftade stridsskådeplats till Preussen under 1621, kriget i Livonia hade gått svenskarnas väg och Sverige kontrollerade större delen av landet. I slaget vid Gniew besegrades den polske kungen Sigismund av en numerärt underlägsen svensk armé ledd av Gustav Adolf. Det svenska infanteriet utmärkte sig under slaget genom att man nu kunde besegra det polska kavalleriets upprepade anfall, något som man tidigare inte klarat av. Den ekonomiska press som skapades av att Sverige kontrollerade de polska Östersjöhamnarna fick effekten att den polske kungen sände sin bästa härförare, Alexander Koniecpolski, för att besegra Gustav Adolf. Koniecpolski var den motståndare som Gustav Adolf drabbade samman med över längst tid han var också den skickligaste motståndare Gustav Adolf skulle möta på slagfältet. Att under flera år strida mot en sådan skicklig motståndare gav Gustav Adolf möjligheten att lära sig krigsföring på en högre nivå.

Kriget i Preussen fortsatte i tre år och Gustav Adolf mötte Alexander Koniecpolski upprepade gånger på slagfältet. Under den sista delen av kriget innan fredsfördraget skrevs på i slutet av 1629 är det värt att notera att det svenska kavalleriet hade blivit överlägsna det polska kavalleriet som Gustav Adolf hade haft store problem med under kampanjen i Livonia.

4 SLUTSATSER

4.1 Influenser

4.1.1 Johan Skyttes

Johan Skyttes påverkan på kungen som ung kan inte underskattas. Man kan se spår av hans influens genom alla de förändringar som Gustav Adolf genomförde inom den svenska krigsmakten.

Kungens intresse av militärteknik, så som kanoner och musköters utveckling och framtagande, härstammar från den tid kungen som ung prins studerade under Skyttes översikt. Eftersom Skytte saknade den militära kompetensen att utbilda prinsen i krigsföring var hans utbildning inriktat på teoretiska ämnen som gav Gustav Adolf en mersmak av teknisk utveckling och sporrade kungen till att under hela sin regeringstid fortsätta att utveckla den militärtekniska nivån som Sverige besatt.

De stora förändringarna inom underhåll och rekrytering, som uppbyggandet av den nya nationella armén kommer troligen inte bara ur ett ekonomiskt perspektiv. Självklart ville Gustav Adolf kunna rekrytera så många soldater som möjligt. Men att ignorera det faktum att han genom uppsättningen av den nationella armén och milisen fick ett större gillande från folket och kunde härska mer totalt vore ett misstag. Kungen knöt folket till krigsmakten, som redan var starkt knuten till kungen och därigenom knöt han folket hårdare till sin egen kunglighet.

Samtidigt som man ser tecken på den Machiavelliska läran i både formeringen av den nationella armén och den hårda disciplin som infördes inom armén kan man också se tecken på att Gustav Adolf tog efter Skyttes förebild; filosofen Lipsius, han var absolut som härskare och ledare för armén men ändå var han tolerant och tillät t.ex. religiös frihet inom krigsmakten.

4.1.2 Moritz av Nassau

Moritz av Nassau hade ingen direkt kontakt med Gustav Adolf men hans tankar och idéer var det som framför allt annat låg till grunden för de förändringar i krigsmakten som kungen genomförde. Som inspirationskälla var Moritz av Nassau den största bidragande personen bakom Gustav Adolfs förändringar av försvarsmakten.

Moritz hade redan under det Holländska frihetskriget påbörjat den omorganisation från de gamla tericos formations krigsföring till den nya mer linjära krigsföring som Gustav Adolf skulle komma att använda sig av. Gustav Adolfs förändringar och omorganisation var betydligt mer praktisk och direkt användbara än Moritz idéer som mest hade används vid administration och utbildning men deras påverkan på det svenska systemet måste ändå ses som betydande.

Gustav Adolf hade redan som ungdom kommit i kontakt med Moritz idéer från flera olika håll. Johan Skytte fick den unge prinsen att studera dem rent akademiskt, Jakob de la Garide som själv hade studerat under Moritz kom att vara Gustav Adolfs enda lärare inom krigsföring samt att det svenska hovet under stor tid hade betydande skaror av holländska legosoldater, som stridit under Moritz, närvarande. Att få dessa idéer och innovationer från så många olika håll bör verkligen ha påverkat den unge prinsen och gjort honom intresserad av hur de fungerade och hur de kunde användas av den svenska krigsmakten.

Den omorganisation som Gustav Adolf genomförde i den svenska krigsmakten var således ingenting den svenske kungen själv hade klurat ut på kammaren. Det var mer troligt en direkt utveckling och förbättring av de idéer som Moritz av Nassau hade arbetat med under Hollands frihetskrig.

4.2 Erfarenhet

Gustav Adolf var under större delen av sitt liv inbegripen i krig. Erfarenheterna han drog från de krig som han utkämpade måste ha varit det som påbörjade och sköt utvecklandet av de förändringar han genomförde inom krigsmakten. Alla de förändringar han genomförde hände inte över en natt eller ett år utan var en pågående process från hans trontillträde fram till hans död. Kungen var en lärarik person som hade ett gott lärohuvud och var intresserad av studier vilket tillät honom att ta in de erfarenheter han drog under krigen och sedan använda dem själv.

Tidigt under kriget mot Danmark, redan innan Gustav Adolf var kung, syns det att han förstod problemen med rekrytering och underhåll av sina soldater. Att han gjorde stora ingripande i just de två områden med skapandet av den nationella armén är ingen slump. Den hårda skövling som drabbade Sverige under samma krig torde ha visat den då unge prinsen att det dels drabbade ekonomin hårt men framför allt hur svårt det blev att underhålla en armé i ett område över än längre tid om det hade skövlats.

Yrkesofficersprogrammet 2006-2009

Den insikten kom till användning när krigsskådeplatsen flyttade sig över Östersjön och in i Ryssland. Den hårda disciplin som Gustav Adolf skapade användes så att man inte skulle uttömma landets underhållsvärde allt för snabbt genom skövling och plundring.

Kriget i Polen var det krig som till största del påverkade kungen och sättet som den svenska krigsmakten stred på. Moritz av Nassau hade givit Gustav Adolf grunden för utvecklingen av infanteriet och den rena formationsmässiga uppsättningen av sina trupper. Kriget i Polen skapade det nya svenska kavalleriet som kom att dominera krigets slutskede.

Polackerna hade aldrig övergått till att använda kavalleriet som ett rörligt infanteri där elden stod för den största verkan utan hade istället använt sig av kavalleriets rörelse och närstridsvapen för att uppnå en större verkan. Ser man till de förändringar som gjordes i det svenska kavalleriet under Gustav Adolfs regi syns det tydligt att han lärde sig av polackerna, utvecklade deras idéer och införlivade detta sätt att använda sig av kavalleri i sin egen stridsteknik.

4.3 Resultat

Vad var det som då låg bakom de förändringar Gustav Adolf genomdrev i den Svenska krigsmakten? Att det var en stor blandning av komponenter får man se som ett faktum, att kungen helt själv oberoende av andra kom på alla de reformer som genomdrevs är allt för otroligt för att vara sant.

Man måste istället tänka sig att Gustav Adolf blev påverkad från en rad håll och att hans intellekt och visdom var tillräckligt stora för att dra nytta av och utveckla andras tankar och idéer till sina egna.

Gustav Adolf påverkades i sin ungdom både av Johan Skyttes filosofer och de militäriska reformer som Moritz av Nassau genomdrev. Tittar man på den utveckling som den Svenska krigsmakten genomlevde under Gustav Adolf finns tydliga tecken på både den svenske lärarens och den Holländske militärens tankar. Att Gustav Adolf påverkats av dem men samtidigt utvecklat deras idéer är ett faktum.

Den största bakomliggande faktorn som författaren kunnat se är dock det faktum att Gustav Adolf var en man som lärde sig av sina egna erfarenheter. Man ser i den Svenska krigsmaktens utveckling tydliga spår av att den Svenska kungen hela tiden lärde sig både av sina egna och fiendens misstag men samtidigt som han även lärde sig av fiendens skicklighet. Det han såg fundera bra hos fienden kopierade han till den Svenska krigsmakten, ett lysande exempel är det polska kavalleriet som Gustav Adolf kopierade i den Svenska armén. Den Svenske kungen drev dessutom idéerna vidare och utvecklade det han stal från motståndaren och på så sätt uppnådde en ännu bättre effektivitet.

5 SAMMANFATTNING

Gustav Adolf genomförde stora förändringar av den svenska krigsmakten och dess organisation. Han ändrade sättet alla delar av armén stred på, och gjorde dem till en mer samspelt enhet som stödde sig på varandra

Kungen hade redan i ung ålder lärare och män som påverkade honom till den grad att han redan då vid ung ålder måste ha börjat fundera på att förändra den på den tiden standardiserade stridsmetoden. Han hade endast några få månader av praktisk militär

Yrkesofficersprogrammet 2006-2009

utbildning men studerade däremot flitigt teoretiska ämnen med anknytning till militärteknik, så som optik och mekanik.

Kungen deltog som prins i kriget mot Danmark och fick där uppleva konsekvenserna av krig som bedrevs i det egna landet. En erfarenhet som fick honom att sedan bedriva krig i andra länder och införa en disciplin som inte tillät plundring och skövling då det skadade förmågan att kunna försörja sig på det angripna landet.

Kriget i Ryssland var kort då Gustav Adolf inte ansåg landet värt att kämpa för. Tydligt är dock att den hårda disciplin som införts för att stoppa skövling och plundring under detta krig hade fått effekt då armén nu skaffade mat genom att köpa den.

Gustav Adolf stred mot Polen i många år och på två skilda områden, Livonia och Preussen. Kriget mot Polen gick för Sverige bra och man fick stora landområden och många hamnar längs den baltiska östersjökusten. Under kriget kan man se en tydlig utveckling av den svenska krigsmakten som i början av kriget är underlägsen den polska men då ett fredsfördraget tillslut skrivs är den svenska armén överlägsen den polska.

Gustav Adolf omorganiserade alla tre vapengrenar inom armén, infanteriet, kavalleriet och artilleriet. Infanteriet omorganiserades från de stora och otympliga tercios formationerna till en mer linjär formation där de enskilda enheterna var mindre till antalet och lättare att manövrera. De fick också ny utrustning så som bättre musköter och kortare pikar. Kavalleriet gjordes om från grunden då den ineffektiva caracole manövern förbjöds och kavalleristerna gick från att använda pistoler till sablar som huvudvapen. Artilleriet standardiserades så endast fyra olika kanontyper fanns samtidigt som de gjordes lättare att flytta och manövrera. Det blev också en vapengren som bemannades av svenska soldater istället för specialiserade civilister som varit standard tidigare.

6 LITTERATUR OCH KÄLLFÖRTECKNING

Litteratur:

Ahnlund, Nils (1932) *Gustav Adolf den Store*, Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB

Dupuy, Trevor (1969) *The military life of Gustavus Adolphus: father of modern warfare*, Frankling Wats Inc

Haythornthwaite, Philip J (1991) *Invincable Generals*, firebird Books Ltd

Oredsson, Sverker (2007), *Gustav II Adolf*, Atlantis, Printing Malmö AB

Roberts, Michael (1973) *Gustav Adolphus*, English Universities Press, Longman Singapore Publishers

Internet

Nationalencyklopedin – www.nationalencyklopedin.se